

Knihkupec z Kábulu

Åsne Seierstad

„O tom, jestli se
mi líbíš, rozhodne
moje rodina.“

absynt
prokletí / reportéři

absynt

Åsne
Seierstad
Knihkupec
z Kábulu
Rodinné drama

Přeložila Daniela S. Zounková

Prokletí reportéři
Absynt 2022

Obsah

7	Prolog	199	16. kapitola
17	1. kapitola Nabídka k sňatku		Ponurá špeluňka
23	2. kapitola Pálení knih	207	17. kapitola Tesař
37	3. kapitola Zločin a trest	233	18. kapitola Moje matka Usáma
49	4. kapitola Sebevražda a píseň	253	19. kapitola Zlomené srdce
53	5. kapitola Služební cesta	267	Epilog
77	6. kapitola Copak chceš, abych byl smutný?		
89	7. kapitola Vstup do nebe zakázán!		
93	8. kapitola Kolébavá, plandavá a vlnící se		
103	9. kapitola Podprůměrná svatba		
113	10. kapitola Matriarcha		
127	11. kapitola Pokušení		
135	12. kapitola Alí mě volá		
163	13. kapitola Zápach prachu		
179	14. kapitola Pokus		
191	15. kapitola Může Bůh zemřít?		

Copyright © Åsne Seierstad, 2002
All rights reserved
Cover art © Pavlína Morháčová
Translation © Daniela S. Zouňková
ISBN 978-80-8203-343-7

Prolog

Sultán Chán byl jedním z prvních Afghánců, s nimiž jsem se po příjezdu do Kábulu v listopadu 2001 seznámila. Šest týdnů jsem strávila mezi vojenskými veliteli Severní aliance, v poušti u hranic s Tádžikistánem, v horách Hindúkuše, v údolí Pandžšír, ve stepích severně od Kábulu. Byla jsem svědkem ofenzívy proti Tálibánu, žila jsem na kamenité zemi, v hliněných domcích, na frontě. Cestovala jsem na korbě nákladního vozu, ve vojenských autech, na koni i pěšky.

Po pádu vlády Tálibánu jsem se s jednotkami Severní aliance dostala do Kábulu. V knihkupectví jsem potkala elegantního prošedivělého muže. Po týdnech v prachu a kamení, kde se debatovalo hlavně o vojenské taktice a postupu armádních jednotek, pro mě byla úleva listovat v knížkách a bavit se o literatuře a historii. Police v Sultánově obchodě přetékalý knihami v nejrůznějších jazycích; byly tam básnické sbírky, afghánské legendy, knihy o historii, romány. Sultán byl dobrý prodavač, takže při další návštěvě jsem si z obchodu odnášela sedm knih. Kdykoli jsem měla chvíli volno, v obchodě jsem se zastavila – prohlížela jsem si knížky a diskutovala s pozoruhodným knihkupcem, afghánským patriotem, jemuž vlastní země přinesla mnohá rozčarování.

„Nejprve moje knihy pálili komunisti, potom tu rabovali mudžáhidové a třetí pohroma přišla s Tálibánem,“ vyprávěl mi.

Jednoho dne mě Sultán pozval k sobě domů na večeři. U bohaté hostiny prostřené na zemi se sešla celá rodina; jedna z jeho žen, synové, sestry, bratr, matka a několik bratranců.

Sultán vyprávěl historiky, synové se smáli a vtipkovali. U jídla vládla bujará nálada, jež se velmi lišila od prostého stolování s vojenskými veliteli v horách. Brzy jsem si ale všimla, že ženy toho moc nenamluví. Sultánova krásná mladičká manželka s dítětem seděla beze slova u dveří. Jeho druhá manželka v té době bydlela jinde. Ostatní ženy odpovídaly na otázky, nechaly si pochválit jídlo, ale samy nikdy rozmluvu nezačaly.

Když jsem ten večer odcházela, říkala jsem si: Tak tohle je Afghánistán. Bylo by úžasné napsat o této rodině knihu.

Následující den jsem zašla za Sultánem a o svém nápadu jsem mu pověděla.

„Děkuji,“ řekl jen.

„To ale znamená, že u vás budu muset bydlet.“

„Jste vítána.“

„Budu s vámi všude chodit, žít stejně, jako žijete vy. S vámi, s vašimi ženami a sestrami, s vašimi syny.“

„Jste vítána,“ řekl znova.

Jednoho mlhavého únorového rána jsem se k rodině nastěhovala. S sebou jsem si přinesla jen počítač, několik zápisníků, pera, satelitní telefon a to, co jsem měla na sobě. Všechno ostatní zmizelo cestou, někde v Uzbekistánu. Byla jsem přivítána s otevřenou náručí; ženy mi postupně půjčily i afghánské oblečení, na které jsem si rychle zvykla.

Dostala jsem matraci na zemi vedle Lejly, která se měla postarat o to, aby mi nic nescházelo.

„Jsi moje děťátko,“ řekla mi tato devatenáctiletá dívka první večer. „Budu se o tebe starat,“ ujistila mě a byla mi k službám, kam jsem se jen hnula.

Každé moje přání mělo být vyplněno, tak to rodině přikázal Sultán. Až později jsem se dozvěděla, že kdo by jeho rozkazu neuposlechl, byl by potrestán.

Neustále mi nabízeli čaj a jídlo. Postupně jsem pronikala do rodinného života. Každý vyprávěl, když na to měl chuť, ne když jsem se vyptávala.

Rozhovory se neodehrávaly vždy ve chvíli, kdy jsem měla po ruce poznámkový blok, ale při nákupech na tržišti, v autobuse nebo pozdě večer na matraci. Většina odpovědí přišla sama od sebe; dostávala jsem odpovědi na otázky, které mě ani nenapadlo položit.

Moje kniha je psána beletristickou formou, ale základem vyprávění jsou skutečné příběhy, které jsem sama zažila nebo mi je členové rodiny vyprávěli. Píšu-li o tom, co si jednotliví lidé myslí nebo jak se cítí, vycházím z toho, co mi o svých pocitech sami řekli.

Jazyk darí, dialekt perštiny, kterým Chánova rodina mluvila, jsem se bohužel nikdy nenaučila, ovšem několik členů Chánovy rodiny mluvilo anglicky. Neobvyklé? Ano, ale můj příběh z Kábulu je příběhem velmi neobvyklé afghánské rodiny. V zemi, kde tři čtvrtiny obyvatel neumí číst ani psát, je knihkupcova rodina bezesporu výjimkou.

Sultán sám mluví velmi barvitou a podivuhodnou angličtinou, kterou se naučil, když učil darí jednoho diplomata. Jeho mladší sestra Lejla mluví anglicky výborně; v Pákistánu, kam s rodinou uprchla, chodila do školy, a také v Afghánistánu docházela do večerních kurzů. Mansúr, Sultánův nejstarší syn, mluvil také plynně, i on chodil několik let do škol v Pákistánu. Vykládal mi o svých obavách, laskách i o rozhovorech s Bohem. Popisoval, jak se chtěl skutečně nábožensky očistit, a dovolil mi, abych se s ním vydala na pouť do Mazáre Šarífu. Byla jsem přítomna jako neviditelný čtvrtý poutník. Absolvovala jsem služební cestu do Láhauru a Pěšávaru, lov na al-Káidu, nakupování na tržišti, návštěvu lázní hammám, zúčastnila jsem se svatby i předsvatebních

příprav, dostala jsem se do školy, na ministerstvo školství, na policejní stanici i do vězení.

Svědkiem jiných událostí jsem nebyla; patří k nim dramatický Džamílín příběh, Rahímulláhovy eskapády nebo Mansúrovy schůzky s přítelkyněmi v obchodě. O Sultánových námluvách se Soňou mi vyprávěli všichni zúčastnění: Sultán, Soňa, matka, sestry, bratři i Šarífa.

Sultán nedovolil, aby v rodině žil kdokoli další zvenčí, takže mými tlumočníky byli střídavě Sultán, Mansúr a Lejla. Mohli tak samozřejmě příběh rodiny do značné míry přizpůsobit, ale snažila jsem se všechny nesrovnalosti ověřovat a všem třem jsem kladla stejné otázky. Oni sami byli ztělesněním velkých názorových rozdílů v rámci rodiny.

Celá rodina věděla, že u nich bydlím, protože chci psát knihu. Bylo-li něco, o čem si nepřáli, aby se v knize objevilo, řekli mi to. Přesto jsem se rozhodla změnit jména členů rodiny i ostatních osob, které v knize vystupují. Nikdo mě o to nežádal, ale já jsem měla pocit, že je správné to tak udělat.

Žila jsem stejným rytmem jako celá rodina, za rozednění mě budil křik dětí a rozkazy mužů. Stála jsem frontu na koupelnu nebo jsem tam proklouzla, když byli všichni ostatní hotoví. Pokud jsem měla štěstí, zbyla na mě teplá voda, ale rychle jsem se naučila, že trocha studené na obličej je také osvěžující. Přes den jsem buď zůstala doma se ženami, navštěvovala příbuzné, případně nakupovala na tržišti, nebo jsem byla se Sultánem a jeho syny v obchodě, ve městě nebo na cestách. Večer jsem s rodinou jedla a pila zelený čaj, dokud nebyl čas uložit se ke spánku.

Byla jsem v rodině hostem, ale cítila jsem se tam jako doma. Nesmírně dobře se o mě starali, všichni byli štědrí a upřímní. Užili jsme si spoustu legrace, ale zároveň jsem snad nikdy nebyla na nikoho tak naštvaná jako v rodině Chánových, nikdy jsem se tak nehádala jako tam. Myslím, že jsem nikdy neměla takovou chuť někoho uhodit.

Popouzelo mě pokaždé to samé: způsob, jakým muži zacházeli se ženami. Byli na své nadřazené postavení tak zvyklí, že jim připadalo naprosto samozřejmé. Mnozí nepochybovali o tom, že ženy jsou hloupější než muži, že mají menší mozek, že nedokážou myslet tak jasně jako muži.

Na mě pohlíželi v podstatě jako na dvoupohlavní bytost. Jako žena ze Západu jsem se mohla pohybovat jak mezi muži, tak mezi ženami. Kdybych byla muž, nemohla bych v rodině takhle bydlet, žít v tak úzkém kontaktu se Sultánovými ženami, aniž by lidé začali rodinu pomlouvat. Zároveň jsem jako žena (či jako dvoupohlavní bytost) nikdy neměla problém proniknout do světa mužů. Při oddělených slavnostech, kde ženy a muži stolovali zvlášť, jsem byla jediná, kdo se mohl mezi oběma místnostmi volně pohybovat.

Nemusela jsem se podřizovat striktním pravidlům, která se vztahují na oblečení afghánských žen, a mohla jsem chodit, kam jsem chtěla. Přesto jsem často používala burku; všichni mě v ní totiž nechávali na pokoji. Západní ženy v Kábulu přitahují nevítanou pozornost. V burce jsem se konečně mohla dívat, na koho jsem chtěla, a nikdo si toho nevšiml. Mohla jsem také na veřejnosti pozorovat ostatní členy rodiny, aniž by byla veškerá pozornost upřena na mě. Byla to úlevné; burka byla také jediné útočiště, kam jsem se mohla schovat, protože v Kábulu snad neexistuje místo, kde by člověk mohl být aspoň chvíli sám.

V burce jsem také začala lépe chápat, co to znamená být afghánskou ženou: mačkat se v posledních třech přečpaných řadách v autobusu určených ženám, když je zbytek vozidla poloprázdný; krčit se v zavazadlovém prostoru taxíku, protože na zadním sedadle sedí muž. Snášet pohledy mužů, pro které jsem byla vysoká a atraktivní burka; také mi jeden muž na ulici složil první „burkový“ kompliment.

Postupně jsem ale burku začala nenávidět. Je těžká a bolí z ní hlava, přes síťovaný průzor skoro není vidět. Žena je

v ní jako uvězněná, dovnitř nepronikne ani závan čerstvého vzduchu. Člověk se rychle začne potit, celou dobu musí dávat pozor, kam šlape, protože si nevidí pod nohy. Burku žena tahá po zemi, takže se velmi rychle ušpiní – a při jakékoli činnosti strašlivě překáží. Je to úleva, když ji žena může po návratu domů odložit.

Burku jsem používala také z bezpečnostních důvodů: když jsme se Sultánem vyrazili na nejistou cestu do Dželalábádu, když jsme nocovali na špinavé policejní stanici, když jsme museli pozdě večer ven. Afghánské ženy navíc sotva kdy cestují se svazkem stodolarových bankovek a s notebookem, takže postavy v burce nechávají lupiči na nehlídaných cestách obvykle na pokoji.

Je důležité zdůraznit, že tohle vyprávění je o jedné konkrétní afghánské rodině. Existují miliony dalších a moje rodina není v žádném případě typická. Patří ke střední společenské třídě, dá-li se o něčem podobném v afghánské společnosti mluvit. Některým členům se dostalo vzdělání, mnozí uměli číst a psát. Měli dost peněz a netrpěli hladem.

Kdybych si měla vybrat typickou afghánskou rodinu, muselo by to být na vesnici, rodina by byla mnohem početnější, číst a psát by neuměl nikdo a každý den by byl bojem o přežití. Nevybrala jsem si rodinu, která je stejná jako všechny ostatní – tahle rodina mě inspirovala k napsání knihy.

V Kábulu jsem pobývala první jaro po pádu Tálibánu. Tohle jaro s sebou přineslo první slabé paprsky naděje. Lidé byli rádi, že vláda Tálibánu skončila, že už se nemusí bát obtěžování ze strany náboženské policie, ženy mohly opět chodit po městě bez doprovodu, mohly studovat, dívky mohly začít chodit do školy. Jaro bylo ovšem také poznamenáno zklamáními posledních desetiletí. Proč by se situace měla zrovna teď obrátit k lepšímu?

V průběhu jara, kdy v zemi vládl víceméně mír, se objevovaly známky většího optimismu. Lidé začali plánovat a stále více žen se odvažovalo do ulic bez burky, některé začaly pracovat, uprchlíci se vraceli do svých domovů.

Vláda byla nestabilní – lavírovala mezi tradicemi a modernitou, mezi válečnými veliteli a kmenovými náčelníky. Vůdce, Hamíd Kárzájí, se uprostřed chaosu snažil najít rovnováhu a vytyčit politický kurz. Byl oblíbený, ale neměl vlastní armádu ani politickou stranu – v zemi, která překypovala zbraněmi a zneprátenými frakcemi.

V Kábulu panoval v podstatě klid, přestože byli zavražděni dva ministři, další pokusu o vraždu unikl a útokům byli občas vystaveni i obyvatelé města. Mnozí spoléhali na zahraniční vojáky, kteří v ulicích města hlídkovali. „Bez nich by opět vypukla občanská válka,“ tvrdili lidé.

Napsala jsem to, co jsem viděla a slyšela, a pokusila jsem se v tomto vyprávění shromáždit dojmy z jednoho jara v Kábulu, vyprávět o lidech, kteří se snaží setřást ze sebe zimu a vrhnout se do života s novými silami – i o těch, kteří mají pocit, že jejich osudem bude i nadále „polykat prach“, jak by to řekla Lejla.

Åsne Seierstad
Oslo, 1. srpna 2002

Migozarad!

[To přejde!]

Graffiti na stěně čajovny v Kábulu

1. kapitola

Nabídka k sňatku

Když se Sultán Chán rozhodl, že nadešel správný čas znovu se oženit, nikdo mu v tom nechtěl pomoci. Nejprve zašel za svou matkou.

„Jedna manželka ti stačí,“ řekla mu.

Pak se obrátil na nejstarší sestru. „Já mám tvou první ženu ráda,“ řekla. Stejně odpověděly i ostatní sestry.

„Pro Šarífu by to byla hanba,“ řekla jeho teta.

Sultán pomoc potřeboval, muž nemůže o ruku dívky žádat sám. V Afghánistánu je zvykem, že s nabídkou k sňatku přijde žena z nápadníkovy rodiny, která si dívku zároveň pečlivě prohlédne, aby se ujistila, že je šikovná, dobře vychovaná a připravená na roli manželky. V Sultánově rodině ale se sňatkem nechtěl mít nikdo nic společného.

Sultán si vyhlédl tři mladé dívky, mezi nimiž si chtěl novou manželku vybrat. Všechny byly zdravé a krásné, všechny pocházely z příbuzenstva. V Sultánově rodině jen málokdo uzavíral sňatek mimo vlastní rodinu, za nejbezpečnější a nejrozumnější se považovaly sňatky s příbuznými, obvykle se sestřenicemi či bratřenci.

Jako první se Sultán pokusil získat šestnáctiletou Soňu. Měla tmavé oči ve tvaru mandlí a lesklé černé vlasy. Byla pěkně tvarovaná a pracovitá, říkalo se o ní. Její rodina byla chudá a patřila k Sultánovým nejbližším příbuzným. Babička Soniny matky a babička Sultánovy matky byly sestry.

Zatímco Sultán dumal nad tím, jak ruku vyvolené získat bez podpory žen z rodiny, žila jeho první manželka v blažené nevědomosti. Netušila, že se manželovy myšlenky nyní točí

kolem dívky, jež se narodila v roce, kdy se oni dva brali. Šarífa začínala stárnout, stejně jako Sultán; oběma bylo něco přes padesát. Porodila mu tři syny a dceru. Pro muže Sultánova postavení bylo na čase najít si novou manželku.

„Zajdi tam sám,“ poradil mu nakonec bratr.

Sultán pochopil, že to zřejmě bude jediné řešení, a jednoho rána se vypravil do domu, kde šestnáctiletá dívka bydlela. Její rodiče ho přivítali s otevřenou náručí. Sultán byl považován za štědrého muže a takoví jsou vždy vítanými hosty. Sonina matka uvařila vodu a nabídla mu čaj. Seděli na plochých polštářích podél zdi v místnosti z nepálených cihel, vyměňovali si zdvořilostní fráze a pozdravy od členů rodiny, až měl Sultán pocit, že nastal správný čas vyslovit, kvůli čemu přišel.

„Mám přítele, který by se rád oženil s vaší Soňou,“ řekl rodičům.

Nebylo to poprvé, co někdo žádal o její ruku. Byla krásná a pracovitá, ale rodiče měli pocit, že je ještě příliš mladá. Sonin otec už nemohl pracovat. Ochrlul po ráně nožem do zad, kterou utřil při rvačce. Za krásnou dceru mohli rodiče žádat vysokou cenu, a tak stále čekali na lepší nabídku.

„Je bohatý,“ začal Sultán. „Pracuje ve stejném oboru jako já, má dobré vzdělání a tři syny. Jeho manželka však začíná stárnout.“

„Jaké má zuby?“ zeptali se rodiče rychle – naznačovali tím, že chtějí znát jeho věk.

„Přibližně jako já,“ odpověděl Sultán, „posuďte sami.“

Takže starý, pomysleli si rodiče. To ovšem nemusí být nutně na překážku. Čím je muž starší, tím lépe mohou za dceru dostat zapláceno. Cena za nevěstu se stanovuje podle věku, krásy a dovedností, a také podle postavení rodiny.

Jakmile Sultán Chán přednesl svou nabídku, odpověděli rodiče tak, jak se od nich v podobné situaci očekávalo: „Je příliš mladá.“

Cokoli jiného by znamenalo, že tomu bohatému neznámému nápadníkovi, kterého Sultán tak vychvaluje, svoji dceru prodávají pod cenou. Taková věc se nesmí uspěchat. Věděli ovšem, že Sultán přijde znova, protože Soňa je mladá a krásná.

Objevil se hned druhý den a nabídku zopakoval. Stejná rozmluva, stejná odpověď. Tentokrát však také potkal Soňu, kterou neviděl od doby, kdy byla ještě dítě.

Dívka mu políbila ruku a vyjádřila tak úctu staršímu příbuznému, on jí požehnal polibkem na vlasy. Soňa si všimla napjaté atmosféry v místnosti a zkoumavému pohledu strýčka Sultána se snažila vyhnout.

„Našel jsem ti bohatého ženicha, co tomu říkáš?“ zeptal se jí. Soňa hleděla do země. Kdyby odpověděla, porušila by všechna pravidla. Mladá dívka si o nápadníkovi nemá nic myslet.

Třetí den přišel Sultán znova a tentokrát předložil nápadníkovu konkrétní nabídku. Prsten, náhrdelník, náušnice a náramek – vše z červeného zlata. Oblečení, kolik si jen bude přát. Tři sta kilogramů rýže, sto padesát litrů stolního oleje, kráva, několik ovcí a patnáct milionů afghání, tedy přibližně dvanáct tisíc korun.

Sonin otec byl s cenou za nevěstu nadmíru spokojený a chtěl se s tajemným mužem, který za jejich dceru nabízí takové jmění, osobně setkat. Sultán je ujistil, že patří k příbuzenstvu, ale oni nedokázali přijít na to, kdo by to mohl být, ani si vzpomenout, zda se s dotyčným někdy osobně setkali.

„Zítřka,“ slíbil Sultán, „zítra dostanete jeho fotografii.“

Následujícího dne se k rodině vypravila Sultánova teta (za drobný úplatek) a Soniným rodičům prozradila, kdo je oním tajemným nápadníkem. Přinesla s sebou obrázek – fotografii Sultána Chána – a vyřídila striktní vzkaz, že na rozhodnutí mají přesně hodinu. Budou-li souhlasit, bude jim vděčný, odmítnou-li jeho nabídku, vztahy mezi rodinami to nepoškodí.